

УДК 811.112.5'367.625.43

М. В. Родюк

СЕМАНТИЧНІ ВИТОКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ В НІДЕРЛАНДСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджуються функціонування і семантика дієприкметників у сучасній нідерландській мові. При цьому головна увага приділяється критеріям виокремлення дієприкметників із результативним значенням та їхньому взаємозв'язку із твірними дієсловами.

Ключові слова: нідерландська мова, дієприкметник, результативне значення, процес, семантика, функціонування, контекст.

В сучасному мовознавстві утвердилася інтерпретація дієприкметника як безособової форми дієслова. Таке витлумачення цієї частини мови не забезпечує переконливого витлумачення усіх дієприкметникових форм. Вони дійсно здебільшого походять від дієслів, але в нідерландській мові є й форми, що утворені поєднанням прикметникових та іменникових основ. І навіть ті дієприкметники, що походять від дієслів, на семантичному і синтаксичному рівнях часто демонструють ад'єктивні ознаки. Амбівалентність у потрактуванні дієприкметника висуває на перший план завдання подальшого вивчення його ад'єктивних і дієслівних властивостей та їхніх семантичних витоків.

Актуальність дослідження, таким чином, зумовлена необхідністю глибшого аналізу дієслівних та ад'єктивних ознак дієприкметників у нідерландській мові та їхнього зв'язку із семантикою твірних дієслів.

Мета нашого дослідження полягає у виявленні основних семантичних і функціональних властивостей дієприкметника в сучасній нідерландській мові та окресленні семантичної специфіки дієслів, які виступають джерелом творення дієприкметників із результативним значенням.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: встановити специфічні риси функціонування дієприкметника в сучасній нідерландській мові; виявити взаємозв'язок між ад'єктивними та дієслівними ознаками дієприкметника та семантикою твірного дієслова.

Матеріал дослідження отримано методом суцільної вибірки із текстів ХХ – ХХІ століть, що представляють функціонування сучасної нідерландської мови в межах художнього та публіцистичного дискурсів.

Першою науковою працею, присвяченою суто проблемі дієприкметників з ознаковою семантикою, була спільна стаття американської дослідниці Б. Левін та дослідниці з Єрусалимського університету М. Раппапорт «The formation of adjectival passives» [9]. У ній докладно проаналізовано особливості утворення таких дієприкметників з позицій генеративної граматики. Щодо критеріїв розрізнення дієприкметників з ознаковим і процесуальним значенням, то ці мовознавці виділяють три критерії їх розрізнення. Два з них є синтаксичними, а один – морфологічний. Уживання дієприкметника в присубстантивній позиції відносно означуваного іменника, можливість його комбінування з дієсловами типу *to seem* «здаватися» (нідерландський еквівалент – *lijken*), *to remain* «залишатися» (нідерландський еквівалент – *blijven*), а також можливість приєднання до нього заперечного префікса *un-* (нідерландський

еквівалент – *on-*) свідчать, на думку вчених, про те, що дієприкметник має ознакове значення.

Німецька дослідниця К. Майенборн визначає у своїй статті «*Das Zustandspassiv*» ще один критерій, який вказує на прикметниковий статус дієприкметника, а саме: утворення ним ступенів порівняння [10, с. 95]. У 2005 р. нідерландський лінгвіст Г. Де Сюттер провів дослідження порядку слів в нідерландських реченнях, для якого було принципово важливо вирішити проблему частиномовного статусу дієприкметника. Учений зазначав, що дієприкметники, які комбінуються в реченні з прислівниками на позначення тривалості дії, мають ознакове, а дієприкметники, які вживаються з прийменниковою групою, що експлікує виконавця дії, – процесуальне значення [12, с. 225–226].

Іншим критерієм визначення частиномовного статусу дієприкметника в нідерландській мові є можливість використання його в перфектній конструкції. Дієприкметник минулого часу з ознаковим значенням може вживатися в перфекті або плюсквамперфекті так, як це робить прикметник, тоді як його аналог з процесуальним значенням у таких конструкціях не вживається.

Науковий пошук принципів розрізнення дієприкметників нідерландської мови посприяв визначенню низки критеріїв. Проте спроби розрізнення дієприкметників у живому мовленні неминуче стикаються з певними емпіричними обмеженнями. Запропоновані критерії не вдається ефективно застосувати до всіх дієприкметників. Зокрема, нідерландський мовознавець Г. Де Сюттер у своїй роботі 2005 р. зазначав, що у багатьох випадках визначити категоріальний статус дієприкметника, спираючись на вищенаведені критерії, не можливо з огляду на його гібридну онтологію [12, с. 227].

Пошук критеріїв розрізнення дієприкметників з прикметниковим і дієслівним значенням свідчить про те, що приклади граматичної і лексичної омонімії являють собою складну проблему для лінгвістичного аналізу. Іноді тільки контекстуальні критерії дають змогу зрозуміти, носієм прикметникового чи дієслівного значення є той чи інший дієприкметник. Тому при інтерпретації частиномовного статусу відповідного дієприкметника ми звертаємося саме до контексту, у якому його вжито.

Згідно з прикметниковою інтерпретацією дієприкметника його форми минулого часу передають стан предмета, наприклад:

1) *Zijn knecht op de bazaar zorgde ervoor dat zijn schoenen **altijd** gepoetst waren.* «Його слуга на базарі стежив за тим, щоб його черевики були завжди начищені» [2].

У прикладі (1) взуття (*schoenen*) перебувало в начищеному стані упродовж певного проміжку часу, що експліцитно підкреслено за допомогою прислівника *altijd* «завжди». Подібні дієприкметники здебільшого інтерпретуються як такі, що передають кінцевий стан суб'єкта, набутий у результаті дії, позначеної відповідним дієсловом, тому їх називають статальними. Зокрема, цей термін використовує Й. Пардун [11]. Однак, застосовувати термін «статальний дієприкметник» відносно наведених вище прикладів не зовсім коректно. Щоб довести це, проаналізуємо уживання прикметника *dicht* «зачинений» у такому реченні:

2) *De deur op de bovenverdieping is altijd **dicht**, maar van 's ochtends tot 's avonds is er op de kamer muziek of nieuws op de radio te horen.* «Двері на верхній поверх завжди зачинені, але з ранку до вечора в цій кімнаті по радіо грає музика або передають новини» [13].

У прикладі (1) дієприкметник минулого часу *gepoetst* «начищений» позначає стан, у якому на цей момент перебуває взуття, подібно до того, як і прикметник *dicht*

«зачинений» позначає стан, у якому перебувають двері. Проте на відміну від прикметника, дієприкметник у прикладі (1) передає інформацію не тільки про стан, а й про те, що він набутий у результаті виконання дії, позначеної відповідним дієсловом. Тому ми вважаємо за доцільне використовувати замість терміна «статальний дієприкметник» термін «результативний дієприкметник». Результативний дієприкметник – це дієприкметник минулого часу, що передає семантику результативності дії, яка відбулася у минулому. Такий дієприкметник описує результативний стан суб'єкта, а отже, є носієм його ознаки.

Ще одним аргументом на підтримку терміна «результативний дієприкметник» вважаємо наявність у нідерландській мові утворень на зразок *breedgeschouderd* «широкоплечий», *gespierd* «мускулистий». Вони мають форму дієприкметників минулого часу: префікс *ge-* і закінчення *-d*, проте побудовані на основі не дієслівних, а іменних коренів (*breedgeschouderd* – *breed* «широкий» + *schouder* «плече», *gespierd* – *spier* «м'яз»). Саме такі дієприкметники слід вважати статальними, оскільки вони передають суто ознаку, подібно до прикметників. Факт існування таких утворень слугує не лише додатковим аргументом на користь використовуваного в цій статті терміна, а й свідченням того, що форма дієприкметника є продуктивною словотворчою моделлю для утворення лексичних одиниць, які, як і прикметники, передають певну ознаку.

Результативне значення дієприкметника минулого часу накладає певні обмеження як на самий дієприкметник, так і на контекст, у якому він уживається. Зокрема, дієприкметники з результативним значенням утворюються лише від дієслів, які позначають дії або процеси, спрямовані на досягнення внутрішньої межі як критичної точки в їх розгортанні, після досягнення якої вони не можуть тривати далі. Для виявлення типів дієслів, від яких утворюються дієприкметники із результативним значенням, видається доцільним використати класифікацію дієслів, запропоновану З. Вендлером у рамках референційно-рольової граматики Р. Ван Валіна. З. Вендлер виокремив чотири аспектуально зорієнтовані лексичні класи дієслів, за якими закріпилася стійка назва «класи Вендлера»: 1) *accomplishments* (виконання) – дії, які мають внутрішню межу і відбуваються поступово (малювати, будувати); 2) *achievements* (досягнення) – дії, які мають внутрішню межу і відбуваються миттєво (отримати, вибухнути); 3) *activities* (діяльності) – дії, які не мають внутрішньої межі і є динамічними (плавати, гуляти); 4) *states* (стани), які не мають внутрішньої межі і є статичними (любити, мати) [14, с. 146–147].

Використання цієї класифікації, на думку М. І. Калька, порушує проблему аспектологічної стилізації термінологічних позначень вищенаведених класів, оскільки буквальні переклади англійських лексем навряд чи можна назвати задовільними [1, с. 183]. Дослідник пропонує використовувати замість вендлерівських «*accomplishments*» назву «термінативи», замість «*achievements*» – «евентетиви». Найбільш співзвучними з оригіналом є терміни «активітиви» і «стативи» [1, с. 183–184]. Якщо терміни «активітиви» і «стативи» можна вважати найбільш прийнятними для наших цілей, то термін «термінативи» необхідно поширити і на дієслова, які, за класифікацією З. Вендлера, належать до класу «*achievements*» (досягнень). Назва «термінатив» передає основну ознаку цих двох класів дієслів, а саме те, що вони несуть у своєму значенні межу, до якої розвиваються дії, процеси, позначені такими дієсловами, і тільки за умови її досягнення вони можуть вважатися здійсненими. Для них характерне вираження того, що після виконання позначуваної дії, настає якісно інша ситуація.

У наведених нижче реченнях ужито дієприкметники минулого часу, утворені від термінативних дієслів, що імплікує їхнє результативне значення:

3) *Ge hebt mij niet verstaan, Frau Laura, de tram is ontploft, vier Luikenaars en de tramconductor zijn ook dood.* «Ви мене не зрозуміли, пані Лауро, трамвай вибухнув, чотири лейкенаарці і кондуктор загинули» [5];

4) *De luiken waren gesloten. Het jachthuis maakte een onbewoonde indruk, die nog versterkt werd door de shade die de storm aan de tuin had toegebracht.* «Віконниці були зачинені. Мисливський будиночок здавався безлюдним, це враження підсилювала шкода, яку шторм заподіяв у саду» [6].

Дієприкметник минулого часу *ontploft* «той, що вибухнув», утворений від неакузативного термінативного дієслова *ontploffen* «вибухати», у прикладі (3) і дієприкметник *gesloten* «зачинений» від транзитивного термінативного дієслова *sluiten* «зачиняти» в прикладі (4) позначають результат дії, вираженої відповідними дієсловами. Результативну інтерпретацію цих дієприкметників підсилює і контекст. У прикладі (3) йдеться про жакливі для городян наслідки вибуху, а в прикладі (4) описується стан будівель і, зокрема, віконниць. Синтаксичною ознакою, що споріднює ці дієприкметники з прикметниками, є також уживання дієслова *zijn* «бути».

Якщо лексичне значення вихідного дієслова не містить семантики закінченості дії, то це унеможливорює результативне тлумачення утворених від них дієприкметників минулого часу. Інтранзитивні дієслова, що позначають тривалу дію без певної межі її завершення (*wandelen* «гуляти», *slapen* «спати», *lachen* «сміятися»), не співвідносяться з дієприкметниками із результативним значенням.

5) *Ik heb altijd graag gewandeld.* «Я завжди із задоволенням гуляв» [8];

6) *Hij heeft al twee dagen niet geslapen.* «Він вже два дні не спав» [3];

7) *Ik ben de allereerste geweest tegen wie hij heeft gelachen.* «Я був першим, кому він посміхнувся» [7].

У прикладах (5), (6), (7) дієприкметники *gewandeld* «той, що гуляв», *geslapen* «той, що спав» і *gelachen* «той, що сміявся», утворені від інтранзитивних атермінативних дієслів *wandelen* «гуляти», *slapen* «спати» і *lachen* «сміятися», не описують стани, набуті суб'єктами у результаті виконання дій, позначених відповідними дієсловами. Таким дієприкметникам неможливо приписати результативне значення, це додатково підтверджується тим, що вони функціонують тільки з допоміжним дієсловом *hebben* «мати».

Усі вищенаведені приклади показують, що для можливості результативного витлумачення дієприкметників минулого часу необхідно, щоб вони утворювалися від дієслів з термінативним значенням. Однак в нідерландській мові бувають випадки, які показують, що результативна інтерпретація дієприкметника минулого часу можлива не лише завдяки тому, що він походить від термінативного дієслова, а й завдяки тому, що він уживається у контексті, у якому чітко окреслено межу, після досягнення якої дія, виражена дієслівним коренем, вважається вичерпаною. При цьому мається на увазі межа як в просторовому, так і в часовому значенні. Такий контекст можна вважати «термінативним».

8) *En 't ergste, Louis, hij beschuldigt mij dat ik met Nonkel Firmin arm aan arm op de kermis heb gewandeld.* «І найжахливіше, Луїсе, він звинувачує мене в тому, що я з дядьком Фірміном гуляв рука в руку на ярмарку» [5];

9) *Meester Goossens is naar het hek gewandeld.* «Пан Гусенс пройшовся до паркану» [4].

В обох наведених прикладах показано вживання дієприкметника минулого часу *gewandeld* «той, що гуляв», утвореного від інтранзитивного дієслова *wandelen* «гуляти».

Оскільки це дієслово не має термінативного значення, слід було б очікувати, що від нього утворюються лише дієприкметники з процесуальним значенням, які можуть комбінуватися тільки з дієсловом *hebben* «мати», як показано в прикладах (5) і (8). Але цьому суперечить приклад (9), де дієприкметник *gewandeld* «той, що гуляв» виступає у комбінації з дієсловом *zijn* «бути». Різниця у вживанні пояснюється тим, що контекст у прикладах (5) і (8) не має семантики межі на відміну від контексту у прикладі (9).

У прикладі (5) ужито обставину часу *altijd* «завжди», а в прикладі (8) обставину місця, виражену прийменниковою групою *op de kermis* «на ярмарці». Ні речення (5), ні речення (8) не містять інформації про те, до якого моменту або до якого місця, тобто до якої граничної межі відбувається дія. На відміну від них, контекст у прикладі (9) містить обставину місця *naar het hek* «до паркану», що вказує на граничну точку розвитку дії. Це дає змогу вважати дієприкметник минулого часу *gewandeld* «той, що гуляв» у прикладі (9) таким, що має результативне значення. На синтаксичному рівні мається пряме підтвердження цьому у вигляді дієслова *zijn* «бути». Таку саму закономірність простежуємо на прикладі дієслів, у семантиці яких є інформація про спосіб руху, наприклад: *lopen* «ходити пішки», *zwemmen* «плавати», *vliegen* «літати», *kruipen* «повзати».

Таким чином, результативна інтерпретація дієприкметника минулого часу передбачає, що він або утворений від термінативного дієслова, або сполучається з такими компонентами речення, семантика яких пов'язана зі смисловим компонентом «межа». Здебільшого термінативне дієслово зумовлює «термінативність» контексту, у якому вживається похідний дієприкметник, однак є випадки, коли від атермінативного дієслова утворюється дієприкметник минулого часу, який завдяки контексту із семантикою межі, набуває результативного значення.

Список використаної літератури

1. Калько М. І. Аспектологія українського дієслова / М. І. Калько // Лінгвістика. – 2013. – № 1. – С. 181–191; Kalko M. I. Aspektolohiia ukrainskoho diieslova / M. I. Kalko // Lnhvistyka. – 2013. – № 1. – S. 181–191.
2. Abdolah K. Het huis van de moskee / K. Abdolah. – Breda : De Geus, 2007. – 413 p.
3. Agnew K. Bubbels / K. Agnew. – Amsterdam : Dutch Media, 2009. – 380 p.
4. Claus H. De zwaardvis / H. Claus. – Amsterdam : Collectieve Propaganda van Het Nederlandse Boek, 1989. – 95 p.
5. Claus H. Het verdriet van België / H. Claus. – Amsterdam : De Bezige Bij, 1983. – 715 p.
6. Dorrestein R. Noorderzon / R. Dorrestein. – Amsterdam : Pandora Plaats 2001. – 231 p.
7. Giphart R. Ijsland / R. Giphart. – Amsterdam : Podium, 2010. – 224 p.
8. Grunberg A. De Asielzoeker / A. Grunberg. – Amsterdam : Nijgh en Van Ditmaar, 2003. – 256 p.
9. Levin B. The formation of adjectival passives / B. Levin, M. Rappaport // Linguistic Inquiry. – 1986. – Vol. 17, № 4. – P. 623–661.
10. Maienborn C. Das Zustandspassiv. Grammatische Einordnung – Bildungsbeschränkung – Interpretationsspielraum / C. Maienborn // Zeitschrift für Germanistische Linguistik. – 2007. – Vol. 35, Issue 1–2. – S. 83–114.
11. Pardoën J. The word order of final elements in Dutch: free variation or meaningful organisation ? / J. Pardoën // The Low Countries and beyond / ed. R. S. Kirsner. – Lanham : University Press of America, 1993. – P. 71–83.

12. Sutter de G. Rood, groen, corpus ! Een taalgebruiksgebaseerde analyse van woordvolgordevariatie in tweeledige werkwoordelijke eindgroepen / G. de Sutter. – Leuven : Katholieke Universiteit Leuven, 2005. – 350 p.

13. Theorin J. Steenbloed / J. Theorin. – Breda : De Geus, 2011. – 443 p.

14. Vendler Z. Verbs and times / Z. Vendler // The Philosophical Review. –1957. – Vol. 66, № 2. – P. 143–160.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2018.

M. Rodiuk

SEMANTIC ORIGINS OF DUTCH RESULTATIVE PARTICIPLES

The article focuses on the functioning and semantics of participles in Dutch. The main attention is paid to the criteria of distinguishing the participles with the resultative interpretation and to the explanation of their interrelation with the verbs from which they were derived. The study is conducted on the basis of the compilation of the fragments with participles obtained from the texts by Dutch authors from the 20th and 21st centuries. This compilation represents the functioning of the Dutch language within the framework of fictional and non-fictional discourses. Despite the fact that the participle in the Dutch linguistics is mostly described as a form of the verb, such an interpretation of this part of speech does not provide a convincing interpretation of all the occurrences in different sentences. Moreover in some cases it clearly contradicts the exact nature of a particular participle. Participles are, in fact, mostly derived from verbs but there are also participles in Dutch which are formed by a combination of an adjective and a noun. And even those participles that are derived from verbs often show adjectival features on semantic and syntactic levels. The ambivalence in the functions of the participle enforces the necessity of further studies on its adjectival and verbal properties and their semantic origins.

The scientific search for the principles for the distinction between the adjectival and verbal participles in Dutch resulted in the use of a number of morphological, lexical and syntactic criteria. However, the attempts to distinguish verbal participles from those with adjectival features inevitably face certain empirical constraints. The proposed criteria can not be effectively applied to all the occurrences of participles. Numerous examples of grammatical and lexical homonymy in Dutch represent a complex problem for linguistic analysis. Sometimes only contextual criteria make it possible to understand if a certain participle has adjectival or verbal meaning. Therefore, in the article, when interpreting the status of the corresponding participle, we refer precisely to the context in which it was used.

The possibility of a resultative interpretation of the participle is only possible when it is formed from a terminative verb. However, there are cases in Dutch that show that the resultative interpretation of the participle is possible not only because it derives from the terminative verb, but also because it is used in a context in which the boundary (both spatial and temporal) is clearly outlined after the attainment of which action, expressed by the corresponding verbal root, is considered fulfilled.

Key words: Dutch, participle, resultative semantics, proces, functions, context.